

BORUS GYÖRGY

Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar

Aetas 38. évf. 2023. 3. szám, 39–52.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2023.3.39-52

www.aetas.hu

III. György és Lord Bute szerepe a Pitt–Newcastle koalíciós kormány felbomlásában

III. György (1760–1820) brit király hosszú uralkodásának legmozgalmasabb évtizede kétségtelenül az első volt. Az 1760-as évek során hat kormány váltotta egymást a hatalomban, és a függetlenségi háborúhoz (1775–1783) elvezető amerikai forradalom gyökereit is ezen évtized közepén kell keresnünk. A III. György által megörökölt koalíciós kormány két vezetőjének 1761 októberében, illetve 1762 májusában történt lemondása kül- és belpolitikai szempontból egyaránt nagy jelentőséggel bírt. Nagy-Britannia elveszítette egyetlen szövetségesét, a II. Frigyes (1740–1786) által vezetett Poroszországot, és diplomáciailag elszigetelődött, míg a belpolitikában olyan folyamatok kezdődtek el, amelyek egészen az évtized végéig tartó rendkívüli instabilitáshoz vezettek. E tanulmány célja annak bemutatása, hogy a két befolyásos politikus, az ifjabb William Pitt és Newcastle (Thomas Pelham-Holles, Newcastle első hercege) pontosan milyen körülmények között távozott a hatalomból, és abban milyen szerepet játszott a fiatal és tapasztalatlan III. György és bizalmasa, Lord Bute (John Stuart, Bute harmadik grófja), akit végül a király kormányfővé is kinevezett.

A téma historiográfiai háttere

Mik voltak III. György és Lord Bute politikai céljai? A történészek között nincs vita abban a tekintetben, hogy az új uralkodó és bizalmasa valamiféle változtatásra törekedett a korábbi politikai gyakorlathoz képest. A III. Györgyöt támadók szerint ez a változtatás az alkotmányos rend ellen, a királyi hatalom növelésére irányult, míg az őt védők szerint a király csupán törvény biztosította jogait védelmezte az azt csorbítani kívánó *whig* oligarchiával szemben. Ennek megfelelően, a III. György céljairól és uralkodásának első évtizedéről kialakított nézeteket két csoportra bonthatjuk: *whig* és *tory* interpretációkra.

Az első *whig* interpretáció már 1770 áprilisában megjelent Edmund Burke tollából, *Gondolatok a jelenlegi elégedetlenség okáról* címmel.¹ Burke állítása szerint az 1760-as évek instabilitásának legfőbb oka az volt, hogy a társadalom természetes vezetőit, a *whig*eket az udvar kegyenceivel váltották fel. A nép bizalmát élvező politikusokat pusztán az udvar támogatását bíró kegyencek követték a hatalomban. Burke „kettős kormány” (*double cabinet*) elmélete szerint a hivatalos mellett egy titkos kormány is működött. Az előbbi valódi hatalom nélkül viselte a kormányzás minden felelősségét, míg az utóbbi a teljes hatalom birtokában, felelősség nélkül cselekedett a színpalak mögött. A történészek ma már egyetértenek abban, hogy mindez politikai propaganda volt, amellyel Burke a saját pártja, a Rockingham *whig*ek 1765–1766-os kormányzati kudarcára is magyarázatot kívánt adni.²

¹ Burke's *Thoughts on the Cause of the Present Discontents*, i. m.

² Burke művének részletes elemzését lásd: Borus: *Edmund Burke's Present Discontents*, i. m.

Lássunk ezek után három III. Györgyhez közel álló értékelést! 1784-ben jelent meg a Bute közvetlen környezetéhez tartozó George Budd Dodington (1691–1762) naplója,³ amelyből egyértelműen kiderül, hogy Bute és a király a kormányzati rendszer megváltoztatását és a hivatalban lévő kormány vezetőinek menesztését fontolgatták. Dodington szerint erre azért volt szükség, mert a királyi hatalmat már évtizedek óta a gátlástalanul korrupt *whig* oligarchia bitorolta.

John Adolphus történész 1802-ben jelentette meg az elsősorban Dodington naplója és levelei alapján írt munkáját, amelyben helyeselte a Bute által kidolgozott tervet, amely a *toryk* politikai életből való kirekesztettségének felszámolására, a korona függetlenségének a helyreállítására és „alkotmányos előjogainak mérsékelt érvényre juttatására”⁴ irányult. Ez a terv Adolphus szerint jól átgondolt és szükséges is volt, de annak végrehajtására nem Bute volt a megfelelő személy.

1815-ben megjelent emlékirataiban Nathaniel Wraxall III. György jóakarátát és pozitív tulajdonságait hangsúlyozta: erkölcsi feddhetetlenségét, kötelességtudatát, puritán életvitelét, munkabírását, önuralmát és bátorságát. Nem tagadta, hogy a király hibákat is követett el, szándékainak tisztaságához azonban Wraxall szerint nem férhetett kétség.⁵

Edmund Burke mellett a *whig* interpretáció másik nagy megalapozója Horace Walpole volt, akinek 1845-ben jelentek meg III. György uralkodásáról szóló emlékiratai. Walpole számára nem volt kétséges, hogy III. György anyja és Lord Bute tervet dolgoztak ki a királyi hatalom növelésére. Ezt részben indokoltnak is tartotta, mivel a *whig* oligarchia vezetői túlkapásaikkal és arcátlanságukkal megsértették és provokálták a királyi családot. Walpole ugyanakkor hangsúlyozta: a *whig* oligarchia hatalmának csökkentése jó alkalmat teremtett Bute és a király anyja számára valódi céljuk megvalósítására, ami nem volt más, mint az abszolút királyi hatalom és az azt támogató *tory* alapelvek újjáélesztése.⁶

A *whig* interpretáció Thomas Erskine May és W. E. H. Lecky munkái nyomán vált teljesen uralkodóvá. Mindkét történész abból a szempontból vizsgálta a 18. század politikai szereplőit és eseményeit, hogy azok mennyiben járultak hozzá a száz évvel később uralkodóvá váló alkotmányos berendezkedés kialakulásához. May szerint, aki 1871 és 1886 között az alsóház titkára (*Clerk of the House of Commons*), azaz alkotmányügyi tanácsadó is volt, III. György azzal a határozott elképzeléssel lépett trónra, hogy megfosztja minisztereit hatalmuktól. Ennek érdekében a miniszterek mögött álló „pártot” (politikai csoportot) kellett minél jobban meggyengítenie. A király Bute segítségével egy teljesen új, hűséggel kizárólag neki tartozó pártot hozott létre, „a király barátai”-t (*the King's Friends*). III. György tehát felelős miniszterei helyett „a király barátai” közül kikerülő titkos kormány tagjaira támaszkodott. Így valósult meg a Burke által eredetileg felvetett „kettős kormány” rendszere.⁷ Fontos megjegyezni, hogy May interpretációja elsősorban Horace Walpole naplójára és Newcastle leveleire épült.

Lecky, aki a *whig* források mellett Adolphus *tory* értelmezését is hajlandó volt mérlegelni, sokkal árnyaltabb értékelést fogalmazott meg az utókor számára, mint May. Nem

³ *The Political Journal of George Budd Dodington*, i. m.

⁴ Adolphus: *The History of England from the Accession to the Decease of King George the Third*, I. 13.

⁵ *The Historical and Posthumous Memoirs of Sir Nathaniel William Wraxall*, I. 279–287., 302–306. Wraxall 1780 és 1794 között volt *tory* parlamenti képviselő.

⁶ *Memoirs of the Reign of King George the Third*, I. 3–4., 14–17., 82–83., 90–91., 95–96. Horace Walpole 1741 és 1768 között volt *whig* parlamenti képviselő.

⁷ May: *The Constitutional History of England since the Accession of George the Third*, I. 1–17.

vitatta, hogy III. György elődeinél sokkal inkább élni kívánt királyi hatalmával; ez a szándék azonban 1760-ban szerintem sokkal elfogadhatóbb volt, mint azt száz évvel később gondolni lehetett. III. György egy olyan korban lett király, amikor a világ szinte minden országának élén korlátlan hatalmú uralkodók álltak, a brit királyok hatalma viszont egyre csak csökkent. Lecky ennek egyik legfőbb okát a *toryk* több évtizeden át tartó kirekesztettségében, azaz a kétpárti egyensúly hiányában látta. Ennek az állapotnak Lecky szerint is véget kellett vetni. Ezt a célt szolgálta a királynak hűséggel tartozó, főként *torykból* álló parlamenti csoport, „a király barátai” létrehozása. Ami ennek a tervnek a megvalósítását illeti, Lecky Burke téziseit meglehetősen eltúloztottnak vélte, és nem gondolta, hogy III. György és társai bármilyen értelemben is alkotmányellenesen jártak volna el. Mindezek ellenére állította: III. György „nagyobb és maradandóbb károkat okozott országának, mint bármelyik másik modernkori angol király”,⁹ de nem a meglévő alkotmányos rend megsértése által, hanem azzal, hogy a *whigek* által szorgalmazott (később a viktoriánus korban megvalósult) alkotmányos fejlődés útjában állt.

Sajátos értelmezést találunk a nagy *whig* történész, Sir George Otto Trevelyan egyik Charles James Foxról szóló munkájában. Trevelyan véleménye szerint III. Györgynek egyáltalán nem állt szándékában megtisztítani a politikai életet a korrupciótól. Éppen ellenkezőleg, a király a politikai rendszer korrupsztátát használta fel uralkodói hatalma kiterjesztésére. „A parlament megvesztegethetősége és szolgalelkűsége ellenállhatatlan kísértést jelentett egy olyan uralkodó számára, aki a korona befolyását növelni kívánta” – írta Trevelyan,¹⁰ aki nek a véleményét természetesen fenntartásokkal kell fogadni, hiszen nemcsak történész, hanem évtizedeken keresztül vezető liberális politikus is volt.

A *whig* interpretáció felülvizsgálatát elsősorban Sir Lewis Namier végezte el az 1920-as évek végétől kezdve. A történész III. György leveleinek százait tanulmányozta át, és arra a következtetésre jutott, hogy lehetetlen azokból bármiféle sötét szándékot kiolvasni. A levelekből ugyanakkor egy olyan bizonytalan, önmaga gyengeségeivel túlságosan is tisztában lévő fiatalember képe rajzolódik ki, aki – Namier érvelése szerint – már alkatanál fogva sem lett volna képes azoknak a terveknek a végrehajtására, amelyeket a *whig* történészek neki tulajdonítottak.¹¹

Namier arra is rámutatott, hogy a mindig a jelenből kiinduló 19. századi *whig* történészek a 18. század politikai rendszerének működését teljesen félreértették, és a III. György elleni vádjaik ebből is fakadtak. Az általuk elképzelt szervezett parlamenti pártok és kabinetkormányzati rendszer a 18. század közepén még nem létezett. Az alsóházi képviselők többsége független politikus (*country gentleman*) volt.¹² Ilyen körülmények között kormányzati stabilitást csak a modernkori szemmel korruptnak tekinthető módszerek alkalmazásával lehetett teremteni, az uralkodónak pedig a politikai életbe be kellett avatkoznia (ezt I. és II. György is megtette). Ahogy Namier írja: „aktív kormányzati szerepvállalást vártak el tőle és, közmegegyezés alapján, joga volt megválasztania minisztereit”.¹³ Leszögezte: „...III. György alkotmányos gyakorlata valójában alig különbözött I. és II. Györgyétől.”¹⁴

⁹ Lecky: *A History of England in the Eighteenth Century*, III. 14. Az ír származású Lecky 1895 és 1900 között az alsóház tagja volt, ahol a dublini egyetemet képviselte.

¹⁰ Trevelyan: *The Early History of Charles James Fox*, 117.

¹¹ Namier: *Personalities and Powers*, 57.

¹² Namier: *The Structure of Politics at the Accession of George III*, 4–7.

¹³ Namier: *Crossroads of Power*, 78.

¹⁴ Namier: *Crossroads of Power*, 127.

Namier felmentette a királyt az abszolutizmus vádjá alól, ugyanakkor azt is tagadta, hogy a fiatal uralkodó bármiféle módon megsértette volna az alkotmányos szokásokat, és így felelős lett volna az 1760-as évek politikai instabilitásáért. W. R. Fryer, Richard Pares és Herbert Butterfield történészekkel egyetértve, vitatkoznunk kell ezzel az állásponttal. Fryer és Pares úgy látták, hogy III. György és nagyapja alkotmányos gyakorlata között igenis jelentős különbség volt. III. György sokkal aktívabb volt, és II. Györgynél jobban érvényt szerzett akaratának, ami elég volt ahhoz, hogy kihívja az ellenzék haragját. Butterfield a király miniszterválasztási jogának túlságosan merev értelmezésére hívta fel a figyelmet. A királynak kétségtelenül joga volt minisztereit és miniszterelnökét is megválasztania, amikor azonban a politikai realitásokat figyelmen kívül hagyta, súlyos következményekkel kellett számolnia. Fryer szintén hangsúlyozta: III. György nem annyira a jogi előírásokat, mint az első két György alatt kialakult alkotmányos konvenciókat sértette meg. Nagy hibát követett el, amikor a csekély politikai súllyal rendelkező Lord Bute-ot a befolyásos *whig* politikusok fölé helyezte.¹⁵

Ez az új, kiegyensúlyozott interpretáció már az 1950-es, 1960-as évek során kialakult, s az azóta megjelent munkák szerzői sem változtattak rajta. Természetesen nem tette ezt a konzervatív újságíró és történész hírében álló Andrew Roberts sem, a legfrissebb III. György monográfia írója.¹⁶ III. Györgyöt valóban nem menthetjük fel minden felelősség alól. A 20. század közepén kialakult interpretáció képviselői szerint az első hibát akkor követte el, amikor engedte, hogy – a részben általa teremtett körülmények miatt – a Pitt–Newcastle koalíciós kormány mindkét vezetője távozzon a hatalomból. Bute ezt követő vezető pozícióba való helyezése szintén igen elhibázott döntésnek minősíthető. Érthető ugyan, hogy a fiatal és tapasztalatlan uralkodó ragaszkodott volt nevelője kormányfővé való kinevezéséhez, számolnia kellett volna azonban lépése politikai következményeivel. Bute a gyakorlati politizálásban járatlan volt, Anglia vezető arisztokrata családjaihoz semmilyen kapcsolat sem fűzte, a parlament egyik házában sem rendelkezett jelentős támogatottsággal, és személyes adottságai sem tették alkalmassá a kormányzásra.¹⁷ Ráadásul skót származása miatt az idegengyűlölő angol arisztokrácia előítélettel viseltetett iránta.¹⁸ A *whig* ellenzék a király miniszterválasztási jogát nem vonta kétségbe, de elfogadhatatlannak tartotta, hogy egy ilyen kegyencet nevezzen ki új kormánya élére.

Az alábbiakban ismertetjük az 1760 és 1762 közötti rövid időszak brit belpolitikai eseményeit, azt a folyamatot, ami a Pitt–Newcastle koalíciós kormány felbomlásához és a rövid-életű Bute-kormány megalakulásához vezetett.

Új uralkodó, új célok, új helyzet

I. György (1714–1727) és II. György (1727–1760) uralkodása alatt a *whigek* hatalmi monopóliummal rendelkeztek. Anna királynő (1702–1714) halálát követően egységesen sorakoztak

¹⁵ Fryer: *King George III*, 68–88.; Pares: *King George III and the Politicians*, 61–62.; Butterfield: *George III and the Historians*, i. m.; Butterfield: *George III and the Constitution*, 24–26.

¹⁶ Roberts: *The Last King of America*, i. m. Roberts könyve komoly munka, de inkább a népszerűsítő történelem kategóriájába sorolható. A Pitt–Newcastle koalíciós kormány felbomlásának körülményeivel részletesen nem foglalkozik.

¹⁷ Bute a skót arisztokrácia egyik képviselőjeként (*Scottish representative peer*) mindössze négy évet töltött el a felsőházban 1737 és 1741 között. Amikor tehát két évtizeddel később brit főnemesi cím birtokában, Mount Stuart bárójaként visszatért oda, gyakorlatilag ismeretlen volt a parlament számára.

¹⁸ Clarke: *The Life and Times of George III*, 28.

föl az 1701-es trónöröklési törvény (*Act of Settlement*) alapján brit uralkodóvá váló I. György mögé, míg a *toryk* egy része részt vett az 1715-ös jakobita felkelésben, melynek célja a katólikus Stuartok restaurálása volt. A jakobita veszély még az 1740-es évek végén is létezett, így nem volt nehéz meggyőzni az első két Hannover-házi uralkodót arról, hogy a *whigek*re épülő egypárti kormányzás az egyetlen járható út. Ebben a tekintetben konszenzus alakult ki a *whigek* és az első két György között.

II. György 1760. október 25-én halt meg. A hetvenhét éves királyt huszonkét éves unokája követte a trónon. A fordulat az 1757 júliusa óta fennálló koalíciót vezető két politikus egyikének sem kedvezett. Newcastle, az évtizedek óta hatalmon lévő *whig* oligarchia vezetőjeként nem sok jóra számíthatott, hiszen Lord Bute és tanítványa, az új király többek között célul tűzték ki a *toryk* kirekesztettségének felszámolását. William Pitt pedig, aki 1760-ban politikai pályafutása csúcsára jutott, több szempontból is veszélyeztetve érezhette további karrierjét.

III. György és Pitt egykor igen közel álltak egymáshoz, annál is inkább, mert ugyanazokat a hazafias elveket képviselték. 1760-ra a közvélemény William Pittet a legnagyobb angol hazafiként tisztelte.¹⁹ Egész karrierje a hazafiságra épült. Támogatottságát hazafias retorikájának köszönhetette, minden politikai lépését patrióta elvekkel indokolta. Egy hazafi cselekedeteit a hazaszeretet határozta meg. Ebből következett – Pitt érvelése szerint –, hogy a patriotizmus párt- és korrupcióellenes kellett hogy legyen, hiszen egy igazi hazafi nem helyezhette a pártérdekeket a nemzet érdekei elé, és a politikai hatalom anyagi és egyéb előnyeit sem tarthatta fontosabbnak a nemzet jóléténél. John Brewer szerint pontosan ezek voltak azok az elvek, amelyeket III. György és Lord Bute is magukévá tettek.²⁰

III. György és William Pitt kapcsolata már a király hatalomra kerülését megelőző években megromlott. Történt ez részben azért, mert Pitt nem viszonzta azt a támogatást, amit miniszterré váló kinevezése előtt kapott a trónörököstől és az őt körülvevő politikai csoporttól. A kapcsolat megromlásának másik oka az volt, hogy 1759 júliusában Bute hiába próbálta Pittet rávenni arra, érje el II. Györgynél a trónörökös hadvezérré váló kinevezését.²¹ A fiatal György hercegeben égett a vágy, hogy maga is részt vehessen a később hétéves háborúnak (1756–1763) elnevezett csatározásokban. „Igazán nem maradhatok itthon bezárva, akár egy lány, amikor az összes honfitársam a csatamezőre készül, és a nálam fiatalabb testvérem az ellenség felkutatására indulhat” – írta 1759. július 30-án Lord Bute-nak. Ugyanebben a levélben Pitt viselkedését a következőképpen minősítette: „Nem nagyon lep meg Pitt ezen arcátlansága, hiszen már régen kiütközik nála ez a tisztelethiány, ami irányodban, Legkedvesebb Barátom, és – következésképp – irányomban is megmutatkozik.”²² Kevesebb mint hat

¹⁹ Az *Annual Register* az egekig magasztalta Pittet. Rámutatott, hogy Pitt egyedülálló módon, „a nép akarata révén lett miniszter”, és személyében „a hivatal és a népszerűség egyesült”. *The Annual Register*. 1761, 47. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uva.x00119514&view=1up&seq=9>. (letöltés: 2022. november 5.) Bár az évkönyvet ekkor Edmund Burke szerkesztette, az abban található információ lényegét senki sem vitatja. Többek között John Clarke is arról ír, hogy Pitt rendkívül népszerű volt az egyszerű emberek körében, különösen Londonban. Lásd: Clarke: *Life and Times*, 36.

²⁰ Brewer: *Party Ideology and Popular Politics at the Accession of George III*, 96–101.

²¹ William Pitt és Lord Bute kapcsolatának alakulását 1760-ig lásd: Sedgwick: *William Pitt and Lord Bute*, 647–654.

²² *Letters from George III*, 27. III. György mindössze tizenhárom éves volt 1751-ben, amikor édesapját, Frigyes walesi herceget elveszítette. Bute, aki Frigyes barátja volt, ezt követően lett György herceg nevelője, de valójában sokkal több volt annál: pótapa, barát, az egyetlen ember, akiben a trónvárományos igazán megbízott.

hónappal trónra kerülése előtt III. György „a leghálátlanabb” és „a legtisztességtelenebb” férfinak nevezte a nagy hazafit, és kijelentette: „...egyetlen jövődöbeli kormányomban sem tudnám elviselni”.²³ Bármilyen élesek is voltak az ellentétek, III. György trónra lépése nem eredményezett azonnali személyi változásokat. A háborút sikeresen irányító Pitt és az ahhoz szükséges anyagi háttérrel biztosító Newcastle azonnali eltávolítása esztelenység lett volna a király részéről. Pitt csúcsmiszterként (*Secretary of State for the Southern Department*), Newcastle pedig a kincstár első lordjaként (*First Lord of the Treasury*), azaz kormányfőként tevékenykedett továbbra is, de az ellentétek már a legelső napon megmutatkoztak.²⁴

Az első nézeteltérések

1760. október 25-én összeült a Királyi Államtanács (*Privy Council*), hogy szentesítse a trónutódlás dokumentumait, és meghallgassa a király beszédét, amelyet Lord Bute már jó előre elkészített. III. György a következő mondattal zárta rövid beszédét: „Midőn egy véres és költséges háború közepette trónra lépek, azon leszek, hogy oly módon irányítsam azt, amely leginkább elvezethet egy tisztességes és hosszantartó békéhez.”²⁵ Pitt ezt az utolsó mondatot több szempontból is kifogásolta. Követelte, hogy a „véres és költséges” meghatározást a „költséges, de igazságos és szükséges” kitétel váltsa fel, és a mondat végét toldják meg a „szövetségeink egyetértése mellett” szavakkal. A mondat csak ezekkel a kiegészítésekkel szolgálhatott Pitt háborús politikájának igazolásául és megnyugtatóul II. Frigyes számára, hogy Nagy-Britannia nem köt békét Poroszország beleegyezése nélkül. A király vonakodott elfogadni ezeket a módosításokat, de Bute rábeszélésére – aki ekkor még bízott abban, hogy sikerül normalizálnia a kapcsolatát Pitt-tel – engedett. Bute még aznap este négy szemközti megbeszélést folytatott Pitt-tel. Kifejtette, hogy csupán a király bizalmas tanácsadója és nem első miniszter kíván lenni. Együttműködést ajánlott fel, és kérte, hogy borítsanak fátylat a közelmúlt ellenségeskedéseire. Pitt, aki mindig igyekezett megőrizni függetlenségét és teljes cselekvési szabadságát, nemet mondott Bute ajánlatára, hiszen egy olyan emberrel, aki oly mértékben élvezte a király bizalmát, mint Bute, különösen nem kívánt politikai szövetségre lépni.²⁶

William Pitt külpolitikájának változatlan folytatása II. György halálával hirtelen veszélybe került. Pittnek már nemcsak Newcastle kritikáival kellett szembenéznie, aki a háború rendkívüli költségei miatt ellenezte a hadműveletek folytatását, hanem Bute és a király németellenességével is.²⁷ 1760 novemberében jelent meg Israel Mauduit parlamenti vitákat is generáló *Considerations on the Present German War* (Gondolatok a német területeken zajló háború kapcsán) című hosszú tanulmánya is, amelyben a szerző kétségbe vonta, hogy a porosz szövetség hazája érdekeit szolgálta volna. A Poroszországnak nyújtott éves támogatás 670 000 fontot tett ki, és Mauduit szerint Nagy-Britannia ezért semmit sem kapott cserébe.

²³ *Letters from George III*, 45.

²⁴ 1660-tól 1782-ig két csúcsmiszter is volt. Az egyik az északi minisztériumért (*Northern Department*), a másik a déliért (*Southern Department*) felelt, vagyis külügyi feladataikat földrajzi alapon osztották meg, de egyúttal belpolitikai teendőket is elláttak. 1782-ben aztán az északi minisztériumot külügyminisztériumra (*Foreign Office*) a délit pedig belügyminisztériumra (*Home Office*) keresztelték át, és elválasztották egymástól a kül- és belügyek felügyeletét.

²⁵ Idézi: Brooke: *King George III*, 75.

²⁶ Black: *Pitt the Elder*, 205.; Brooke: *King George III*, 75–76.; Roberts: *The Last King of America*, 84.

²⁷ III. György volt az első Hannover-házi uralkodó a brit trónon, aki már Angliában született és nevelkedett. A fiatal király büszke volt erre, és még látogatóban sem járt nagyapja és dédnagyapja német hazájában.

A szerző Hannover védelmét feleslegesnek tartotta. Úgy vélte, hogy azt a háború végén egyes francia gyarmati területek fejében egyszerűen vissza kell követelni.²⁸ Az ország kezdett belefáradni a háborúba, és az uralkodóvá váló békeparti közhangulatot Bute és támogatói felhasználhatták a béke mielőbbi kikényszerítése érdekében.

Az igazi veszélyt Pitt számára politikai támogatottságának aláásása jelentette. A Pittéhez hasonló hazafias nézeteket képviselő III. György²⁹ a politikai nemzet ugyanazon rétegeit célozta meg, mint amelyek Pittet támogatták: a független vidéki dzsentrit (*country gentlemen*) és a *tory*kat. Amíg II. György élt, a trónörökös nemigen tudott Pittel versenyezni, most azonban a politika kirekesztettjei és függetlenjei sokkal többet remélhettek az új királytól, mint Pitt-től. A *tory*k visszatérhettek a hatalomba, és III. György pártsemleges, korrupciómentes és takarékos politikára tett ígéretet. A háborúellenesség fokozódásával ugyanakkor Pitt sokat veszített népszerűségéből az egyre költségesebb háború folytatása és Poroszország további támogatása melletti elkötelezettsége miatt. Ezzel szemben III. György és Lord Bute nemcsak a béke megteremtését ígérte, de a sokat bírált hannoveri kapcsolatok felszámolását is.³⁰

Newcastle még néhány hónapig biztosan nélkülözhetetlen volt az udvar számára, de az ő helyzete sem volt sokkal irigylésre méltóbb. A király halálát követő hat hónapon belül új választásokat kellett tartani, és Newcastle volt az egyetlen politikus, aki a választások megszervezése és lebonyolítása terén megfelelő tapasztalatokkal rendelkezett. Ugyancsak Newcastle kapcsolataira volt az udvarnak szüksége ahhoz, hogy az 1761-es évre kölcsönt szerezzen a City bankáraitól. Eddig terjedt tehát a herceg nélkülözhetetlensége, a továbbiak tekintetében azonban Bute igyekezett Newcastle-t bizonytalanságban tartani. A király szándékairól sohasem tájékoztatta, és meg sem kísérelte eloszlatni a szóbeszédet, miszerint Newcastle napjai a kincstár élén meg voltak számlálva. A herceg szeretett volna biztosat tudni, III. Györgyöt azonban ez még inkább irritálta, és semmire sem volt hajlandó ígéretet tenni. Félt, hogy a nagyapja sorsára jut, ha elkötelezi magát Newcastle mellett. A kölcsönös bizalmatlanság és gyanakvás tovább rontott Newcastle és az udvar kapcsolatán.³¹

Nevelőből csúcsminiszter – Lord Bute kinevezése

Az udvar és a miniszterek kapcsolatában a legfőbb zavaró tényező maga Lord Bute volt, aki politikai felelősség nélkül élvezte a király bizalmát. Amíg ez a körülmény fennállt, lehetetlen volt őszinte kapcsolatot kialakítani az uralkodóval. 1761 januárjában Newcastle magáévá tette azt a gondolatot, amelyet a szardíniai nagykövet, Viry gróf ültetett a fejébe (valószínűleg az udvar megbízásából), és javasolta, hogy Bute-ot vegyék be a kormányba. Ez meg is történt: Bute először királyi főkamrás (*Groom of the Stole*) lett, majd márciusban az északi

²⁸ Thomas: *George III*, 44–45.; Peters: *Pitt and Popularity*, 182., 188. A 137 oldalas tanulmány online szabadon elérhető: <https://archive.org/details/considerationsonOomaud/mode/2up>

²⁹ A király politikai gondolkodását Lord Bolingbroke 1738-ban megjelent *The Idea of a Patriot King* (A patrióta király eszménye) című munkája formálta. A *tory* politikus támadta a hatalmon lévő *whig*eket, akik szerint csak szavakban voltak hűek az 1688–1689-es dicsőséges forradalom alapelveihez. Egy olyan királyt képzelt el, aki párthovatartozásra való tekintet nélkül, szabadon választja meg minisztereit, és ily módon függetlenségét minden politikai párttal, csoportosulással szemben megőrizve, mindig a közjó érdekében cselekszik. Bolingbroke munkáját – amelyet a szerző eredetileg Frigyes walesi hercegnek, III. György apjának ajánlott – III. György valószínűleg nem olvasta, de az abban található gondolatok közvetett úton eljutottak hozzá, és egyes történészek szerint nagy hatást gyakoroltak rá. Lásd: Brooke: *King George III*, 152–153.; Pares: *King George III*, 71.

³⁰ Brewer: *Party Ideology and Popular Politics*, 101–102.

³¹ Langford: *A Polite and Commercial People*, 348–349.; Brooke: *King George III*, 162–163.; Thomas: *George III*, 52–54.

minisztériumért felelős csúcsmiszterre lépett elő Lord Holderness helyett. Bute kormánytagsága három fő előnyt jelenthetett Newcastle számára. Egyrészt, javíthatott a saját politikai pozícióján azzal, hogy elébe ment a király és Bute nyilvánvaló szándékának. Másrészt, felhasználhatta Bute támogatását Pitt hatalmának ellensúlyozására. Harmadrészt, Bute sokkal ellenőrizhetőbbé vált felelős miniszterként. A kész tények elé állított Pitt nem örült Bute kormánytagságának, és neheztelt Newcastle-ra a kinevezésben játszott szerepéért. Bute miniszterre válásával tovább csökkent az esélye annak, hogy a jövőben is Pitt elképzelései valósuljanak meg a külpolitikában, a kormányon belüli ellentétek pedig tovább fokozódtak.³²

Bute kinevezése nem vezetett azonnali vitákhoz, mivel a király miniszterválasztási jogát senki sem merte kétségbe vonni. Az 1761 márciusát követő közel két év eseményei azonban a *whig* politikusokat több alkotmányos kérdés újragondolására késztették, különös tekintettel a király és miniszterei közötti kapcsolatra, a miniszteri felelősségre, valamint az uralkodó, az alsóház és a Lordok Háza viszonyára. Fryer, Pares és Butterfield jól látják: III. György nem követett el alkotmány sértést, amikor Lord Bute-nak egyre magasabb pozíciókat adott, a skót kegyenc kormányfővé való kinevezése 1762 májusában azonban mindenképpen szerencsétlen lépés volt, és egy egész évtizednyi konfliktus forrását jelentette.³³

A franciákkal folytatott béketárgyalások

Mindez azonban 1761 tavaszán, amikor a kormány tagjai a franciákkal kötendő béke feltételeiről kezdtek el tárgyalni, még a jövő problémái közé tartozott. A legnagyobb vita az Új-Fundland partjainál lévő halászföldterületekkel kapcsolatban bontakozott ki. William Pitt és az őt támogató Temple (Richard Grenville-Temple, Temple második earlje) és Bute mind kereskedelmi, mind pedig stratégiai szempontból elleneztek, hogy a franciák halászati jogot élvezzenek az említett területeken. Newcastle ezzel nem értett egyet, és ebben a kérdésben Bedford (John Russell, Bedford negyedik hercege) oldalára állt, anélkül, hogy osztotta volna annak pacifista nézeteit. Végül Bute kompromisszumos javaslatát fogadták el, amely szerint a békeszerződés nem mondaná ki a franciák kitiltását az adott területről, de a gyakorlatban épp ezt próbálnák elérni.³⁴

A brit kormányon belül folyó nagy egyeztető munkának tulajdonképpen nem sok értelme volt. Choiseul herceg, francia miniszterelnök a tárgyalásokat időhúzásra használta fel a francia–spanyol családi szövetség (*Family Compact; Pacte de Famille*) megkötéséig, és így természetesen a brit kormány minden javaslatát mereven elutasította. Ennek a ténynek a felismerése újabb ellentéteket szült a brit kormányon belül. Pitt, Temple és Bute határozott és kemény lépéseket sürgettek Franciaországgal szemben, míg a többiek azon a véleményen voltak, hogy engedmények árán a béke még megmenthető. Az éles ellentétek augusztus 14-én kormányválsághoz vezettek. Pitt egy igen ellenséges hangvételű ultimátumot fogalmazott meg, és nem engedte, hogy minisztertársai bármit is változtassanak azon. Bedford, miután bejelentette, hogy többé nem kíván részt venni a kormány munkájában, tüntetően távozott, és féltő volt, hogy később mások is követik majd a példáját.³⁵ A *Bulletin of the Institute of Historical Research* című folyóirat egyik 1986-os számában megjelent, addig kiadatlan

³² O’Gorman: *The Rise of Party in England*, 32–34.; Black: *Pitt the Elder*, 205–206.; Black: *George III*, 66–68.; Roberts: *The Last King of America*, 101–102.

³³ Lásd a 15. lábjegyzetet.

³⁴ Schweizer: *William Pitt, Lord Bute, and the Peace Negotiations with France*, 267–269.

³⁵ Lawson: *George Grenville*, 118–120.; Watson: *The Reign of George III*, 71–74.; O’Gorman: *The Rise of Party*, 35–36.

levelek tanúsága szerint Devonshire-nek (William Cavendish, Devonshire negyedik hercege, lordkancellárként a kormány tagja) döntő szerepe volt abban, hogy a válság nem vezetett a kormány felbomlásához. Devonshire rávette Bute-ot, aki mindaddig Pittet támogatta, hogy a kormányegység és a béke érdekében a korábbinál mérsékeltebb álláspontot képviseljen, majd a királlyal vette fel a kapcsolatot és az ő nevében kérte Bedfordot elhatározása felülvizsgálatára. „A király utasított – írta Devonshire Bedfordnak augusztus 18-i levelében –, hogy kérjem Méltóságod holnapi jelenlétét, amelyet ebben a kritikus pillanatban alapvető fontosságúnak vél, és reméli, ön nem fogja ezt megtagadni. Sokat tárgyaltam Lord Bute-tal, és holnap nem lesz közöttünk ellentét, mert, amint majd meglátja, bármi is volt a korábbi álláspont, fel fogja adni azt, és a mi oldalunkra áll. Így, remélem, képesek leszünk világos és határozott módon megjelölni azokat a feltételeket, amelyek alapján békét köthetünk. Ez az új körülmény, remélem, arra fogja késztetni, hogy lenyelje a pirulát, amely – el kell ismer-nem – meglehetősen keserű.”³⁶

Az augusztus 19-e és 24-e közötti kormányüléseken Bedford már jelen volt. Pitt, aki már csak Temple támogatását élvezte, kénytelen volt elfogadni a többség javaslatát, hogy a franciák Új-Fundland partjainál és a Szent Lőrinc-öbölben kapjanak engedélyt a halászatra. Franciaország viszont ezeket a kedvező tárgyalási feltételeket sem fogadta el, hiszen a Bourbon családi szerződés ekkor már több mint egy hete megkötöttet.³⁷ Devonshire-nek mindezenre legalább a kormány széthullását sikerült megakadályoznia. Egyelőre.³⁸

William Pitt távozása a kormányból

Az események Pitt erőpolitikai elképzeléseit igazolták, így az újonnan előállt helyzetben is egy megelőző támadásra tett javaslatot a spanyolok ellen. Newcastle nem vállalkozhatott egy újabb elhúzódó háború pénzügyi hátterének az előteremtésére, a miniszterek többsége pedig várakozó álláspontra helyezkedett. Bute és III. György attól tartott, hogy a háború elhúzódásával Pitt egy jó ideig újra nélkülözhetetlenné válhat.³⁹ Amikor a kormány 1761. október 5-én hivatalosan is elutasította a spanyolok elleni megelőző támadás tervét, Pitt benyújtotta a lemondását. Négy nappal később Temple is követte őt.⁴⁰

Jeremy Black szerint Pitt távozása nem III. György mesterkedéseinek az eredménye volt. A király felelőssége legfeljebb annyiban állapítható meg, hogy mivel erős ellenérzést táplált minisztere iránt, és nem értette meg, hogy lemondása milyen súlyos következményekkel járhat, nem is próbálta megbékíteni és maradásra bírni. Bute tudta, hogy a még mindig népszerű Pitt lemondását nagy felzúdulás fogja követni, ezért lépéseket tett annak ellensúlyozására. Nagy összegű nyugdíjat és nemesi címet kínált Pittnek, mert felismerte, hogy a nagy hazafi nimbuszát azzal lehetne a legjobban megtépezni, ha az engedne a csábításnak, és

³⁶ Bedford MSS., vol. 44. 136–137. In: Schweizer: *The Cabinet Crisis*, 229.

³⁷ Ez volt a harmadik szerződés a spanyol és a francia Bourbonok között az 1733-as és 1743-as megállapodásokat követően. Létrejöttét VI. Ferdinánd (1746–1759) spanyol király halála tette lehetővé. Utóda, III. Károly (1759–1788) véget vetett féltestvére pacifista külpolitikájának, ami végül rossz döntésnek bizonyult.

³⁸ Schweizer: *The Cabinet Crisis*, 226. Bute igen fontos szerepet játszott a franciákkal való békétárgyalások során. Pitt csak az ő támogatásával volt képes érvényesíteni akarátát a kormányon belül, és ezt 1761 augusztusáig meg is kapta csúcsminiszter-társától. Bute helyesen ismerte fel, hogy középen állva mérsékelnie kell Pitt kompromisszumképtelenségét a diplomáciai siker és a kormányegység megőrzése érdekében. Lásd: Schweizer: *William Pitt, Lord Bute, and the Peace Negotiations*, 263–275.

³⁹ *Letters from George III*, 63–64.

⁴⁰ Middleton: *The Bells of Victory*, 193–197.; Black: *George III*, 67–68.

elfogadná a Bute által felajánlottakat. Eredeti szándéka szerint Pitt teljesen vissza akart vonulni a politikai élettől, így elfogadott egy évi 3000 fontos juttatást és főnemesi címet (ha önmagának ekkor még nem is) a felesége (Lady Hester Pitt, George Grenville nővére) számára. A *Gazette* című újságon keresztül Bute mindezt nyilvánosságra hozta. Pitt hívei először hitetlenkedve, majd mély csalódottsággal fogadták a hírt, hiszen bálványuk döntése teljesen összeegyeztethetetlen volt az általa évek óta hangoztatott elvekkel. A kibontakozó Pitt-ellenes sajtókampány, amelyben képmutató és köpönyegforgató álpatriótának kiáltották ki a tegnap hőst, kétségtelenül hozzájárult Pitt népszerűségének a csökkenéséhez azokban a társadalmi rétegekben, amelyeket Bute és a király megpróbáltak elhódítani tőle.⁴¹

Amint arra Brewer is rámutat, a Pitt ellen folytatott sajtókampány súlyosan elhibázott lépésnek bizonyult. Az önérzetében mélyen megsértett politikus visszatért a politikai pályára, és az elkövetkező négy évben minden konstruktív együttműködéstől elzárkózva, a politikai csoportok szétbomlasztásával próbált meg új híveket toborozni magának. Ennek sikertelenségét látva, 1765 nyarán taktikát váltott. Kizárólag III. Györggyel volt hajlandó egyezkedni, és vele is csak akkor, ha a kormány vezetésében teljesen szabad kezet kap.⁴²

Newcastle hercegének távozása a kormány éléről

Pitt lemondását követően hivatalosan Newcastle állt a kormány élén, helyzete azonban kezdett egyre kínosabbá és elviselhetetlenebbé válni. Javaslati újra és újra figyelmen kívül maradtak, és be kellett látnia, hogy Bute fokozatosan kiszorítja a hatalomból. Döbbenet kellett tapasztalnia, hogy az általa vezetett kormány átalakításába semmi beleszólása sincs. Pitt és Temple helyére a Newcastle által javasolt személyekkel szemben Lord Egremont és Bedford kerültek.⁴³

George Grenville, aki korábban a haditengerészet pénzügeit intézte, szintén ekkor került be a kormányba, bár annak belső ügyeiről már 1761 márciusa óta értesült politikai szövetségesén, Charles Jenkinsonon keresztül, aki Bute magántitkára lett. Bute először Pitt csúcsminiszteri posztját ajánlotta fel Grenville-nek. Bármennyire csábító is volt ez az ajánlat a politikai hatalomra vágyó Grenville számára, el kellett utasítania azt a családi béke megőrzése érdekében, hiszen Pitt Grenville sógora volt. A politikai ambíció később mégis erősebbnek bizonyult a családi béke féltésénél, és Grenville a király alsóházbeli minisztere lett.⁴⁴

Közben a Madridban folyó tárgyalások eredménytelenül végződtek, és Spanyolország bekapcsolódásával újraindult a háború. Az események ismét Pittet igazolták. A háború elkerülhetetlen volt, ráadásul már a katonai kezdeményezés lehetősége is elszállt. Ennek ellenére a britek jelentős sikereket értek el. Elfoglalták többek között Martinique szigetét, Tobagót, Havannát és Manilát. Nagy nehézségek árán bár, de sikerült Portugáliát is megvédeni a spanyol támadásoktól. A brit kormány tárgyalási pozíciója ezzel jelentősen javult, és az Oroszországban bekövetkezett szerencsés fordulattal úgy tűnt, hogy az európai háború is befejezhető.⁴⁵

⁴¹ Black: *George III*, 68–69.; Roberts: *The Last King of America*, 113–114.

⁴² Brewer: *Party Ideology and Popular Politics*, 104–107. III. György 1766 júliusában – más lehetősége akkor már nem lévén – végül biztosította Pitt számára a teljhatalmat, aki betegsége miatt azonban már csak rövid ideig tudott élni azzal. A köszvénnel és egy rejtélyes mentális betegséggel is küszködő politikus 1768 októberéig megtartotta hivatalát, ám 1767 márciusától kezdve Grafton (Augustus Henry FitzRoy, Grafton harmadik hercege) volt a tényleges kormányfő.

⁴³ O’Gorman: *The Long Eighteenth Century*, 214.

⁴⁴ Lawson: *George Grenville*, 121–124.; Middleton: *Bells of Victory*, 200.

⁴⁵ 1762. január 5-én meghalt Erzsébet cárnő, és az őt trónon követő III. Péter II. Frigyes nagy csodálója volt. Az orosz–porosz béke két hónapon belül megszületett, és ezzel Poroszország helyzete gyökeresen megváltozott.

A helyzet nem volt ennyire egyszerű. Az új szituáció kiélezte a két szövetséges ország közötti ellentéteket, és a poroszokkal való további kapcsolat megítélése ellentéteket szült a kormányon belül, ami végül Newcastle lemondásához vezetett. A poroszoknak eszük ágában sem volt éppen most befejezni a háborút, amikor az események olyan szerencsés fordulatot vettek, és többéves elkeseredett védekezés után végre lehetőség nyílt sikerek elérésére, hódításokra is. George Grenville szerint a poroszoknak juttatott évi 670 000 fontos támogatás további fizetése a pénzkidobásnál is rosszabb volt, mert lehetővé tette a poroszok számára a háború folytatását és a békekötés megghiúsítását. Poroszország harciassága Newcastle-nek sem tetszett, de a birodalom biztonsága szempontjából létfontosságúnak tartotta, hogy Nagy-Britanniának legalább egy erős európai szövetségese legyen. Az elszigeteltség elkerülése érdekében Newcastle az eredeti összeg megszavazására próbálta rábeszélni kollégáit. Miután Devonshire-ön kívül senki sem állt mellé, 1762. május 7-én benyújtotta a lemondását, amit III. György május 26-án elfogadott.⁴⁶

A következmények

A király megkönnyebbülten konstataulta, hogy Newcastle lemondásával a II. Györgytől örökölt koalíció másik meghatározó politikusától is sikerült megszabadulnia. Sokáig kellett várnia, de végre itt volt a lehetőség a Bute-tal évek óta tervezett nagy reformok végrehajtására, a politikai élet megtisztítására, a korrupció felszámolására, a *whig* uralom és a *tory* kirekesztettség megszüntetésére. „Akit Newcastle hercege utódjául már régen kiszemeltem – írta III. György Bute-nak 1762 áprilisában –, egy olyan ember, aki mentes az ő piszkos mesterkedéseitől, és nem spekuláción töri a fejét, hanem országom és országa üdvén.”⁴⁷ Bute értette a célzást, de eleinte vonakodott elfogadni a király felkérését, hiszen a politikai realitásokat jobban átlátta, mint uralkodója, és kétségek gyötörték azzal kapcsolatban, hogy képes lesz-e kormányegységet teremteni, megnyerni az alsóház támogatását, és megoldani az előtte tornyosuló feladatokat.⁴⁸

Az 1760-as évek elején Nagy-Britannia igen súlyos kül- és belpolitikai nehézségekkel nézett szembe. Az orosz–porosz kibéküléssel a britek elveszítették egyetlen szövetségesüket, és nemzetközi téren elszigetelődtek. A háború nagy győzelmeit követő eufórikus hangulatot felváltotta az aggodalom és a bizonytalanság érzése. A hirtelen nagyra nőtt birodalom megszervezése és irányítása komoly katonai, pénzügyi és adminisztrációs problémákat jelentett. A hatalmasra duzzadt nemzeti adósságállomány és az abból következő megnövekedett adóterhek társadalmi feszültségekhez vezettek. A békekötéssel kapcsolatos kérdések, majd az észak-amerikai gyarmatok ellenállási mozgalmának kezelése jelentősen megosztotta a politikusokat.⁴⁹ A hétéves háborút megnyerő Pitt–Newcastle koalíciós kormány bukását követően még öt rövid életű, gyenge kormány váltotta egymást a hatalomban az évtized végéig.⁵⁰

Mindezekkel a problémákkal egy fiatal, tapasztalatlan, az uralkodást még tanuló királynak kellett szembenéznie, aki hibáival maga is hozzájárult a nehéz helyzet kialakulásához. A számára ellenszenves befolyásos politikusokat könnyelműen elbocsátotta, aminek követ-

⁴⁶ Black: *George III*, 69.; Middleton: *The Bells of Victory*, 205–209.; Watson: *The Reign of George III*, 75–79.

⁴⁷ *The Letters of King George III*, 21.

⁴⁸ Plumb, *The First Four Georges*, 99.

⁴⁹ Thomas: *George III*, 61.

⁵⁰ A Bute-kormány (1762. május – 1763. április); a Grenville-kormány (1763. április – 1765. július); a Rockingham-kormány (1765. július – 1766. július); a Chatham-kormány (1766. július – 1768. október); a Grafton-kormány (1768. október – 1770. január).

keztében vérszesen csökkent azoknak a rátermett politikacsinálóknak a száma, akikre támaszkodhatott, a parlamenti ellenzék pedig túlságosan megerősödött. Uralkodásának első három-négy éve során szinte minden gondolkodás nélkül elfogadta korábbi nevelője, Lord Bute tanácsait, ezért a király bizalmasát leírhatatlan gyűlölet vette körül.⁵¹ Bute ráadásul gyenge idegzetű, érzékeny ember volt, aki képtelen volt elviselni az őt érő támadásokat és rágalmat.⁵² Bute és III. György közös célkitűzései alkotmányos szempontból bármennyire is nem voltak kifogásolhatók, azok megvalósítása súlyos következményekkel járt. Az ifjú uralkodó és „Legkedvesebb Barát”-ja gyakorlatilag hadat üzent a korábbi politikai viszonyokból oly hosszú időn át előnyöket élvező befolyásos politikusoknak. A keserű haragtól fűtött *whig* tábor ösztűz alá vette a skót származású miniszterelnököt, kihasználva, hogy a 18. század közepén egyre több újság jelent meg, és egyre több volt az újságolvasó, politika iránt érdeklődő ember.⁵³ Lord Bute 1763 áprilisában lemondott, de egy ideig még, a háttérben meghúzódva, tanácsaival segítette az uralkodót. Ez egy olyan mítosz megszületéséhez vezetett, amelytől a királyi udvar sokáig nem tudott megszabadulni. Sokan elhitték, sokan pedig úgy tettek, elhiszik, hogy a valódi hatalom Bute és az őt körülvevő csoport kezében van. Mindennek az 1760-as évek teljes hátralévő részére kiható destabilizáló hatása volt.⁵⁴

IRODALOMJEGYZÉK

Nyomtatott források

Burke's Thoughts on the Cause of the Present Discontents. Ed. Frances Guy Selby. London, 1951.

Letters from George III to Lord Bute. Ed. by Romney Sedgwick. London, 1939.

Manduit, Israel: *Considerations on the Present German War*. 1760.

<https://archive.org/details/considerationsonoomaud/mode/2up>

Memoirs of the Reign of King George the Third. 4 Vols. Ed. by George F. Russell Barker. London, 1894.

The Annual Register. 1761. London, 1800.

<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uva.x001119514&view=1up&seq=9>

The Historical and Posthumous Memoirs of Sir Nathaniel William Wraxall, 1772–1784. 5 vols. Ed. by Henry B. Wheatley. London, 1884.

The Letters of King George III. Ed. by Bonomy Dobrée. London, 1968.

The Political Journal of George Budd Dodington. Ed. by John Carswell and Lewis Arnold Dralle. Oxford, 1965.

Szakirodalom

Adolphus, John: *The History of England from the Accession to the Decease of King George the Third*. 7 vols. London, 1810.

Black, Jeremy: *Pitt the Elder*. Cambridge, 1992. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511560354.001>

⁵¹ Lásd: Brewer: *The Misfortunes of Lord Bute*, 3–43. Bute-ot nemcsak újságcikkekben, pamfletekben és színdarabokban bírálták keményen, de fizikai támadásoknak is ki volt téve, amikor az utcára lépett. Brewer szerint ebben a tömegek sovinizmusa, valamint a megélhetési nehézségek okozta elégedetlensége nyilvánult meg.

⁵² Plumb: *First Four Georges*, 99.

⁵³ Plumb: *First Four Georges*, 104.

⁵⁴ Edmund Burke 1770-ben megjelent Gondolatok a jelenlegi elégedetlenség okáról (*Thoughts on the Cause of the Present Discontents*) című tanulmánya és az abban kifejtett „kettős kormány” elmélet tovább éltette a mítoszt, és az elkövetkező százötven évre meghatározta a *whig* történészek 1760-as évekről alkotott képét.

- Black, Jeremy: *George III. America's Last King*. New Haven, 2006.
<https://doi.org/10.12987/9780300142389-006>
- Borus, György: *Edmund Burke's Present Discontents: Political Propaganda or a Work of Political Science?* *Studia Anglica Resoviensia*, vol. 13. (2016) 126–133. <https://doi.org/10.15584/sar.2016.13.12>
- Butterfield, Herbert: *George III and the Constitution*. *History*, vol. 43. (1958) No. 147. 14–33.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-229X.1958.tb02502.x>
- Butterfield, Herbert: *George III and the Historians*. London, 1988.
- Brewer, John: *Party Ideology and Popular Politics at the Accession of George III*. Cambridge, 1976.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511561054>
- Brewer, John: *The Misfortunes of Lord Bute: A Case Study in Eighteenth-Century Political Argument and Public Opinion*. *The Historical Journal*, vol. 16. (1973) No. 1. 3–43.
<https://doi.org/10.1017/S0018246X00003691>
- Brooke, John: *King George III*. London, 1972.
- Clarke, John: *The Life and Times of George III*. London, 1972.
- Fryer, William R.: *King George III: His Political Character and Conduct, 1760–1784*. *Renaissance and Modern Studies*, vol. 6, (1962) No. 1. 68–88. <https://doi.org/10.1080/14735786209366340>
- Langford, Paul: *A Polite and Commercial People. England 1727–1783*. Oxford, 1992.
- Lawson, Philip: *George Grenville: a Political Life*. Oxford, 1984.
- Lecky, William Edward Hartpole: *A History of England in the Eighteenth Century*. 8 Vols. London, 1883.
- May, Thomas Erskine: *The Constitutional History of England since the Accession of George the Third, 1760–1860*. 3 vols. London, 1896.
- Middleton, Richard: *The Bells of Victory*. Cambridge, 2002.
<https://doi.org/10.1017/cb09780511522727>
- Namier, Sir Lewis: *The Structure of Politics at the Accession of George III*. London, 1929.
- Namier, Sir Lewis: *Personalities and Powers*. London, 1955.
- Namier, Sir Lewis: *Crossroads of Power*. New York, 1970.
- O'Gorman, Frank: *The Rise of Party in England*. London, 1975.
- O'Gorman, Frank: *The Long Eighteenth Century: British Political and Social History 1688–1832*. London, 2016. <https://doi.org/10.5040/9781350000247>
- Pares, Richard: *King George III and the Politicians*. Oxford, 1970.
- Peters, Marie: *Pitt and Popularity*. Oxford, 1980.
- Plumb, John Harold: *The First Four Georges*. Glasgow, 1977.
- Roberts, Andrew: *The Last King of America. The Misunderstood Reign of George III*. New York, 2021.
- Sedgwick, Romney: *William Pitt and Lord Bute*. *History Today*, vol. 6. (1956) No. 10. 647–654.
- Schweizer, Karl W.: *William Pitt, Lord Bute, and the Peace Negotiations with France, May–September 1761*. *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, vol. 13. (Autumn, 1981) No. 3. 262–275. <https://doi.org/10.2307/4048850>
- Schweizer, Karl W.: *The Cabinet Crisis of August 1761: Unpublished Letters from the Bute and Bedford Manuscript*. *Bulletin of the Institute of Historical Research*, vol. 59. No. 140. (1986) 226–229.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-2281.1986.tb01195.x>
- Thomas, Peter D. G.: *George III. King and Politicians 1760–1770*. Manchester – New York, 2002.
<https://doi.org/10.7228/manchester/9780719064289.003.0003>
- Trevelyan, Sir George Otto: *The Early History of Charles James Fox*. London, 1899.
- Watson, Steven: *The Reign of George III, 1760–1815*. Oxford, 1960.

GYÖRGY BORUS*The Roles of George III and Lord Bute in the Breakup of the Pitt-Newcastle Coalition Government*

The resignation of William Pitt the Elder in October 1761 and that of the Duke of Newcastle in May 1762 had serious consequences: Britain became diplomatically isolated after losing its only ally, Prussia, while in domestic affairs a period of utter instability started, which did not come to an end until 1770. The inexperienced new ruler, George III (1760-1820) had a lot to do with all this. He detested the ministers he inherited and he adored his former tutor, Lord Bute. The study describes the process that led to the breakup of the Pitt-Newcastle coalition government, one of the most successful administrations of the early modern period, which won the Seven Years' War (1756-63) for Britain. It explains why the young king was unable to trust the politicians he inherited, why he insisted on making Lord Bute Secretary of State, and what other factors resulted in the serious political and social instability of the 1760s. George III did not act unconstitutionally when he dismissed some of the members of the Whig oligarchy and chose new ministers. Nevertheless, he had to face the serious consequences of his decisions. The ministerial appointment of Lord Bute – who was Scottish, a personal confidant of the king and by no means a prominent politician – was an affront to the political class. The disgruntled Whig politicians were determined to discredit the new government and they were able to take advantage of the difficulties that emerged at the end and after the Seven Years' War.